

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ 1500 π.Χ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν. ΓΑΡΟΥΦΑΛΗΣ
Αρχαιολόγος

Η ΠΟΜΠΗΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΛΙΚΝΟ ΕΝΟΣ ΚΟΙΜΩΜΕΝΟΥ ΓΙΓΑΝΤΑ, ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ, ΓΝΩΣΤΟ ΩΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ, ΚΑΜΠΥΛΩΝΕΤΑΙ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΕΝΑΝ ΚΟΛΟΣΙΑΙΟ ΥΠΟΘΑΛΑΣΣΙΟ ΚΡΑΤΗΡΑ ΠΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΤΗΚΕ ΕΔΩ ΚΑΙ 35 ΑΙΩΝΕΣ, ΟΤΑΝ ΤΟ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ ΕΞΕΡΡΑΓΗ ΚΑΙ ΚΑΤΕΡΡΕΥΣΕ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ. ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΚΛΥΣΜΙΑΙΑ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ, Η ΖΩΗ ΕΣΒΗΣΕ ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΓΙΑ ΠΑΝΩ ΑΠΟ 300 ΧΡΟΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΡΗΞΗΣ ΕΓΙΝΑΝ ΕΝΤΟΝΑ ΑΙΣΘΗΤΕΣ ΣΕ ΟΛΟ ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΑΙΓΑΙΟ. ΤΟ ΔΕΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΙΣΩΣ ΣΤΑΘΗΚΕ Η ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΤΗ ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΦΑΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΤΛΑΝΤΙΔΑΣ, ΘΥΜΑ ΤΗΣ ΑΛΑΖΟΝΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΕΙΚΗΣ ΟΡΓΗΣ. ΕΔΩ, ΣΤΟ ΝΟΤΙΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ, ΚΟΝΤΑ ΣΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙ, ΤΟ 1967, Ο ΤΟΤΕ ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ΕΚΑΝΕ ΜΙΑ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΠΟΥ ΘΕΩΡΗΘΗΚΕ ΩΣ ΤΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΟ ΕΥΡΗΜΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΑΙΑΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ. ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΗ ΠΟΛΗ ΑΡΧΙΣΕ ΝΑ ΠΡΟΒΑΛΛΕΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΦΡΑ. ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΠΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΚΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΛΕΙΨΑΝΩΝ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΤΗΚΕ Η ΠΟΜΠΗΙΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ.

τέκτονες, συντηρητές και εργάτες, εργαζόμενοι ακόμα συναρμολογούν με αξιοθαύμαστη υπομονή και αγάπη έναν χαμένο πολιτισμό, αποκαλύπτοντας στα μάτια όλων την καθημερινή πραγματικότητα της ζωής των κατοίκων της προϊστορικής Θήρας.

Η ΗΦΑΙΣΤΕΙΑΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗ ΘΗΡΑ

Ενα αρχέγονο νησί, προηφαιστειακό, βρισκόταν στη θέση της σημερινής Σαντορίνης (τμήμα Προφήτη Ηλία), λείψανο της καταποντισμένης Αιγαΐδας. Οι διαρρήξεις που ακολούθησαν, αποτέλεσμα των αλπικών πτυχώσεων, επέτρεψαν την άνοδο και έξοδο προς την επιφάνεια μάγματος με αποτέλεσμα την ενεργοποίηση μιας σειράς υποθαλάσσιων αρχικά ηφαιστειών. Η συνεχής δραστηριότητα του μεγαλύτερου υποθαλάσσιου ηφαιστείου της περιοχής είχε ως αποτέλεσμα την έξοδο υλικών, κυρίως ηφαιστειακών αναθλυμάτων, τα οποία

Προς το τέλος της Υστερομινωικής ΙΒ περιόδου (1450 π.Χ.) μια σειρά από καταστροφές στην Κρήτη σημειώνουν το τέλος της ακμής του μινωικού πολιτισμού και της κρητικής θαλασσοκρατορίας στο Αιγαίο. Οι περισσότεροι γνωστοί οικισμοί υπόκεινται σε σοβαρές ζημιές, ενώ όλα τα ανάκτορα, με εξαίρεση την Κνωσό, καταστρέφονται ολοσχερώς και για ένα μεγάλο διάστημα δεν κατοικούνται. Για πολλούς επιστήμονες ήταν εμφανές πως μια θεομηνία άνευ προηγουμένου είχε κλονίσει ανεπανόρθωτα την κραταιά μινωική δύναμη, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο της κατάκτησης του νησιού στους Μυκηναίους πολέμαρχους. Η Κρήτη, χωρίς να χάσει τη δική της ιδιαιτερότητα, αποτέλεσε έκτοτε τμήμα του μυκηναϊκού κόσμου (ΥΜΙΙ - ΥΜΙΙΙ = 1450 - 1100/1050 π.Χ.).

Για τον αρχαιολόγο Σπ. Μαρινάτο η καταστροφή του λαμπρού πολιτισμού ήταν αποτέλεσμα μιας συγκλονιστικής ηφαιστειακής έκρηξης που σημειώθηκε στη Σαντορίνη στα μέσα περίπου της 2ης χιλιετίας π.Χ. Προκειμένου να τεκμηριώσει ανασκαφικά τη θεωρία του (Antiquity, 13, Dec. 1939) ξεκίνησε το 1967 συστηματικές ανασκαφές στο νότιο τμήμα της Θήρας, κοντά στο χωριό Ακρωτήρι. Εργαζόμενος εντατικά και έως την ημέρα του θανάτου του (1974) έφερε στο φως τα εντυπωσιακά ίχνη ενός μοναδικού πολιτισμού. Ενας προϊστορικός οικισμός ηλικίας 3500 χρόνων άρχισε να αναδύεται σχεδόν ανέπαφος μέσα από την ηφαιστειακή τέφρα, που σαν ένα προστατευτικό σάβανο τον διαφύλαξε από τη φθορά του χρόνου. Αμέσως αποκαλύφθηκαν αξιόλογα κτίσματα, που κατά τα φαινόμενα αποτελούν το αριστοκρατικό κέντρο μιας αστικού χαρακτήρα κοινωνίας. Οι εργασίες, που συνεχίστηκαν από

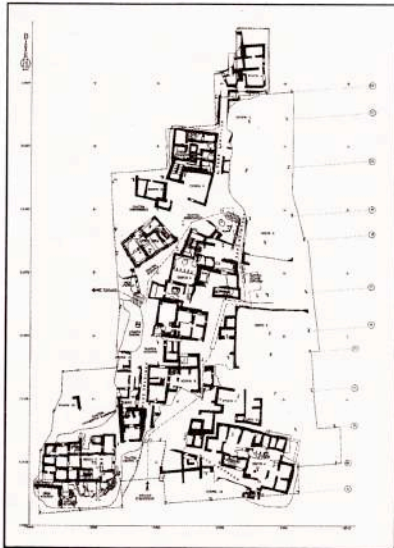
το 1976 υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Χ. Ντούμα, επικεντρώθηκαν περισσότερο στη συντήρηση, τακτοποίηση και μελέτη του χώρου και των εγκαταστάσεων όπως και του πλήθους των ευρημάτων, ιδίως των αξιοθαύμαστων τοιχογραφικών συνόλων.

Ιδιαίτερα επίπονο είναι το έργο της αρχιτεκτονικής αποτύπωσης του προϊστορικού οικισμού, αν ληφθεί υπόψη η εξαιρετικά μεγάλη έκταση (10.000 τ.μ.) της ήδη ανασκαμμένης περιοχής, τα πολυώροφα κτίρια και η μεγάλη ποικιλία των επιπέδων, οι παραμορφώσεις των τοίχων, οι εύθραπτες και ευαίσθητες επιφάνειες, η τεράστια ποσότητα αγγείων και θραυσμάτων τοιχογραφιών, καθώς και το γεγονός ότι η αποτύπωση ξεκίνησε όταν η ανασκαφή βρισκόταν σε προχωρημένο στάδιο. Με δεδομένες τις δυσκολίες, κάθε καλοκαίρι, αρχαιολόγοι, αρχι-

Οι κρημνώδεις ακτές της καλδέρας αποτελούν ένα πραγματικό στρωματογραφικό μουσείο της γεωλογικής εξέλιξης της Σαντορίνης (φωτ. προσωπικό αρχείο Δ. Γαρουφαλή).

συνετέλεσαν ώστε το ηφαίστειο να αναδυθεί πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Η δράση και των άλλων, δευτερευόντων, κώνων είχε ως συνέπεια νέο μαγματικό υλικό να προστεθεί στην προηφαιστειακή νησίδα, που αυξήθηκε λαμβάνοντας ένα σχήμα περίπου κυκλικό. Στο κέντρο του νέου νησιού, που ονομάστηκε Στρογγύλη, δέσποζε απειλητικά ένα μεγάλο ηφαίστειο.

Όπως προκύπτει από τη στρωματογραφική μελέτη των κρημνωδών ακτών της Θήρας, το ηφαίστειο, αφού σ' αυτό σημειώθηκαν δύο με-

Κάτοψη της ανασκαφής Ακρωτηρίου Θήρας (Εργον 1994).

γάλες εκρήξεις από την εποχή του Πλειστόκαινου, που σχημάτισαν δύο τεράστια στρώματα κίσηρης, έμεινε ανενεργό για πολλές χιλιετίες ως την εποχή του Χαλκού. Η ηρεμία αυτή ευνόησε την εγκατάσταση του ανθρώπου πάνω στο νησί. Τα παλαιότερα λείψανα ανθρώπινης παρουσίας στη Σαντορίνη χρονολογούνται, όπως μαρτυρούν οικισμοί και νεκροταφεία, από τα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ., δηλαδή από την Πρώτη Εποχή του Χαλκού, που στις Κυκλάδες ονομάζεται Πρωτοκυκλαδική. Στο ίδιο το Ακρωτήρι η ανεύρεση μαρμάρινων πρωτοκυκλαδικών ειδωλίων τεκμηριώνει την πρώτη εγκατάσταση στο νησί. Η συνέχεια της ζωής υπήρξε αδιάλειπτη και κατά την επόμενη φάση της Μέσης Εποχής του Χαλκού.

Ξεστή 3

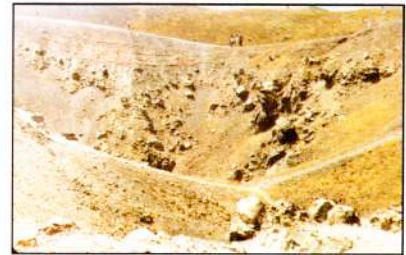
α) Η κεντρική είσοδος της Ξεστής 3. Κάτω δεξιά διακρίνεται το κτιστό θρανίο πριν από τη μικρή πλακόστρωτη αυλή της εισόδου. Στο βάθος ένα λίθινο κλιμακοστάσιο που οδηγούσε προς τους άνω ορόφους (φωτ. προσωπικό αρχείο Δ. Γαρουφαλή).

β) Το αναστηλωμένο πολύθυρο του ισόγειου της Ξεστής 3 (φωτ. προσωπικό αρχείο Δ. Γαρουφαλή).

γ) Στο σχέδιο διακρίνεται καθαρά πως το αναστηλωμένο πολύθυρο βρίσκεται κάτω από ένα συμπαγή τοίχο του α' ορόφου.

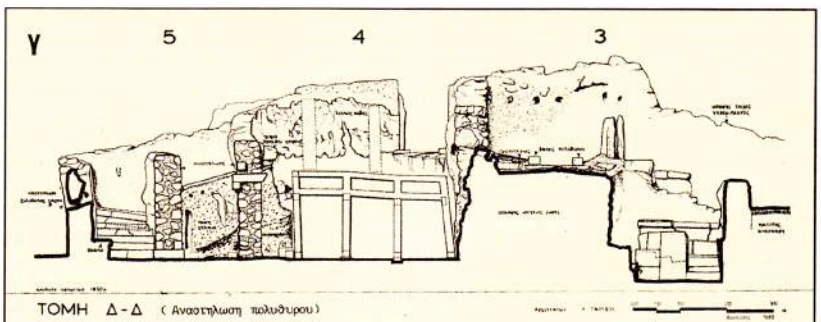
Το νησί έφθασε στο απόγειο της ακμής του κατά την Υστεροκυκλαδική Ι περίοδο (συγκεκριμένα κατά την Υστερομινωική Ι Α φάση: 1550-1500 π.Χ.). Ο αριθμός των θέσεων επιβιώνει τη δύναμη και την ευημερία του νησιού. Εκτός από το Ακρωτήρι, επισημάνθηκαν άλλες εννέα θέσεις. Ανασκαφικά στοιχεία από τρεις θέσεις δείχνουν ότι στη Σαντορίνη υπήρχαν αρκετές αγροικίες, εξαρτημένες πιθανώς από την μητρόπολη του Ακρωτηρίου, μια πόλη εύρωστη, αστικού χαρακτήρα, που ανέπτυξε έναν αξιόλογο και φυσιογνωμικά εξαιρετικά εκλεπτυσμένο πολιτισμό. Κανείς από τους κατοίκους δεν αισθανόταν πως κινδύνευε, όταν κάποια μέρα, γύρω στο 1500 π.Χ., μια τεράστια έκρηξη, η τρίτη στην ιστορία του ηφαιστείου, συγκλόνισε το νησί (Στο Γ' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο "Η Θήρα και ο κόσμος του Αιγαίου", με βάση τα νέα δεδομένα της δένδροχρονολόγησης, ραδιοχρονολόγησης, παγοχρονολόγησης αλλά και με βάση νέες απόψεις για την εξέλιξη των κεραμικών ρυθμών της Κρήτης, προτάθηκε σοβαρά η χρονολόγηση της έκρηξης του ηφαιστείου της Θήρας στον 17ο αι. π.Χ., αντί του 1500 περίπου).

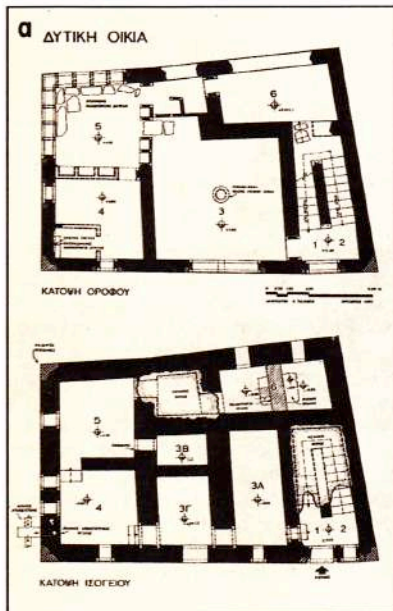
Η απουσία ανθρώπινων σκελετών κάτω από τα ερείπια της πόλης φανερώνει πως οι κάτοικοι εγκατέλειψαν εγκαίρως το νησί. Ίσως ένας ισχυρός προειδοποιητικός σεισμός, σύμφωνα με τον Μαρινάτο, να ήταν αρκετός για τους έμπειρους κατοίκους, οι οποίοι εκκένωσαν τα σπίτια τους και έφυγαν. Η έκρηξη άρχι-

Ηφαιστειακός κρατήρας στη Νέα Καμένη (φωτ. προσωπικό αρχείο Δ. Γαρουφαλή).

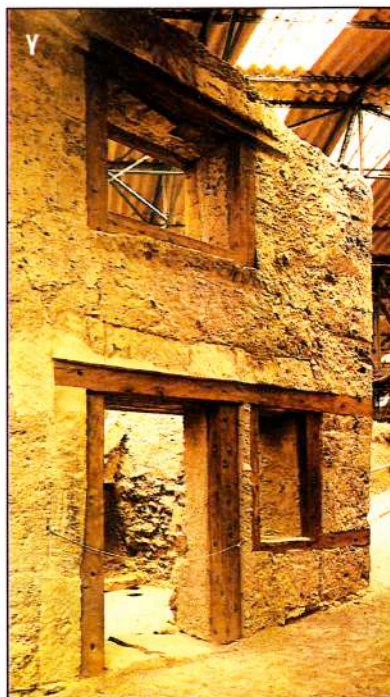
σε με την εκτόξευση υλικού από κίσηρη και τέφρα, που έφθασαν σε μεγάλο ύψος, σκεπάζοντας το νησί με ένα στρώμα πάχους λίγων εκατοστών. Το νέφος απλώθηκε γρήγορα πάνω από τις Κυκλάδες και μεταφέρθηκε από τον άνεμο προς τα νοτιοανατολικά, στην Ανατολική Κρήτη και τα Δωδεκάνησα, όπου έπεσε ως βροχή. Φαίνεται πως ακολούθησε ένα διάστημα ηρεμίας λίγων μηνών, αρκετό πάντως, όπως πιστεύει ο Χ. Ντούμας, για να αναθαρρύνουν οι κάτοικοι, που έστειλαν ειδικευμένα συνεργεία καθαρισμού της πόλης από τα ερείπια. Στη διάρκεια αυτών των καθαρισμών και των επισκευών το ηφαιστείο εισήλθε στην τελική φάση του, την παροξυσμική. Η πόλη εκκενώθηκε γρήγορα και οι λιγοστοί κάτοικοι εγκατέλειψαν το νησί. Κίσηρη, τέφρα και πυροκλαστικά υλικά

- α) Κατόψεις ισογείου και α' ορόφου της Δυτικής Οικίας.
- β) Η νότια εξωτερική όψη της Δυτικής Οικίας με την Τριγωνική Πλατεία.
- γ) Η είσοδος της Δυτικής Οικίας αποτελεί έναν σημαντικό αρχιτεκτονικό τύπο με το παράθυρο (παρά+θύρα) δίπλα στην πόρτα.

(φλέγοντα νέφη) εκτοξεύθηκαν οριζοντίως από τον κρατήρα σκεπάζοντας το νησί. Τεράστιες ποσότητες διάπυρης μάζας εκχύθηκαν από τον κρατήρα σε πέντε περίπου ισχυρές εκρήξεις, κατά τις οποίες ο ηφαιστειακός κώνος άρχισε να καταρρέει. Κολοσιαίου μεγέθους βασालτικοί μύδροι (πυρακτωμένοι θράχιοι) έπεσαν πάνω στο Ακρωτήριο και κατέστρεψαν πολλά σπίτια. Η συνεχόμενη έκχυση του μάγματος από το εσωτερικό του ηφαιστείου προκάλεσε ένα τεράστιο κενό κάτω από τον κρατήρα, που σε συνδυασμό με τη συσσώρευση υλικού στις εξωτερικές παραφές του, οδήγησε στην κατάρρευση του κώνου και του κεντρικού τμήματος του νησιού. Ρήγματα ανοίχθηκαν στο ΒΔ και ΝΔ σημείο του νησιού απ' όπου εισέβαλε η θάλασσα στο ηφαιστειο προκαλώντας εντονότερη δραστηριότητα. Η φάση αυτή διήρκεσε μερικές ημέρες ή εβδομάδες. Σταδιακά, όλο το κεντρικό τμήμα του νησιού, έκτασης 83 τετ. χιλιομέτρων περίπου, καταποντίστηκε σ' ένα βάθος 450 m κάτω από τη θάλασσα, σχηματίζοντας μια τεράστια καλδέρα διαμέτρου 11 km και συνολικού βάθους 780 m. Όταν οι δυνάμεις της φύσης ηρέμησαν, από τη Στρογγύλη δεν απέμειναν παρά μόνο τρία περιφερειακά τμήματα προοδιδόντας ένα μνηοειδές σχήμα στο νησί: η Θήρα (το μεγαλύτερο) στα ανατολικά, η

Θηρασία και η νησίδα Ασπρονήσι στα δυτικά. Τέλεια ερήμωση επικράτησε στο νησί για περίπου δύο αιώνες.

Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ

Πολοδομική Οργάνωση

Ο μέχρι σήμερα ανεσκαμμένος υστεροκυκλαδικός οικισμός του Ακρωτηρίου, έκτασης 10-12 στρεμμάτων, δεν αντιστοιχεί ούτε στο 1/20 της αρχικής πόλης. Αν και τα όριά του δεν έχουν εξακριβωθεί, ήταν πιθανότατα ανοχύρωτος (όπως συνέβαινε στην Κρήτη), αντίθετα με τους άλλους δύο σύγχρονους κυκλαδικούς οικισμούς της Φυλακωπής Μήλου και της Αγίας Ειρήνης Κέας. Τα ερείπια ανήκουν στην τελευταία οικοδομική φάση (ΥΜ ΙΑ: 1550 π.Χ.), που είναι ελάχιστα προγενέστερη της καταστροφής του οικισμού και σε γενικές γραμμές φαίνεται πως ακολουθεί τη διάταξη του προηγούμενου μεσοκυκλαδικού οικισμού. Το πολυδομικό σύστημα είναι αρκετά πολύπλοκο, χωρίς εμφανές ενιαίο σχέδιο, και με πυκνή διάταξη. Οι στενοί δρόμοι και δρομίσκοι δεν βρίσκονται σε κάθετους άξονες, αλλά διασχίζουν την

πόλη με γωνιώδεις ελιγμούς (ζικ-ζακ) και διευρυνόμενοι σχηματίζουν μικρές πλατείες. Δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για τον σταλισμό των ζώων, ενώ η απουσία αυλών ή φωταγωγών στα σπίτια επιτείνει τη γενική εντύπωση της πυκνής δόμησης.

Οι δρόμοι, λιθόστρωτοι, ακολουθούν ένα γενικό νοητό άξονα με κατεύθυνση από Βορρά προς Νότο, που θα κατέληγε σ' ένα λιμάνι. Κάτω από τους δρόμους υπάρχει ένα άριστα οργανωμένο αποχετευτικό δίκτυο, αποτελούμενο από κτιστούς, ορθογωνικής διατομής, αγωγούς, οι οποίοι συνδέονται άμεσα με τα σπίτια μέσω άλλων, πήλινων, αγωγών. Τα οικοδομήματα, είτε οργανώνονται σε συγκροτήματα με ακανόνιστο σχήμα (Τομέας Δ), είτε αποτελούν μεγάλες ανεξάρτητες κατοικίες (Δυτική Οικία). Και στις δύο περιπτώσεις περιβάλλονται από στενούς δρομίσκους. Η γενική, λοιπόν, εντύπωση είναι αυτή της "γειτονιάς", χωρίς σαφείς αρχιτεκτονικές ενότητες, με πολύ μεγάλη ελευθερία στη ρυμοτομία, αφού πολλά σπίτια γειτνιάζουν μεταξύ τους, άλλα έχουν λοξή διάταξη (Δυτική Οικία) και άλλα προβάλλουν περισσότερο προς τον δρόμο στενεύοντάς τον. Επιπλέον, τα κτίρια, πολυώροφα (με δύο, τρεις, ίσως και τέσσερις ορόφους), με μεγάλη εναλλαγή και ποικιλία στις προσόψεις (εσοχές και εσοχές), συνθέτουν πολύπλοκα περιγράμματα που καθορίζουν και τη μορφή των δρόμων. Ο οικισμός, έχοντας τέτοια χαρακτηριστικά, θυμίζει έντονα τις μεσαιωνικές πόλεις της Ευρώπης.

Αρχιτεκτονική των σπιτιών

Τα σπίτια είναι κτισμένα με εγχώριο υλικό, δηλαδή ηφαιστειακές πέτρες και χώμα. Είναι κανόνες, για την ενίσχυση των λιθοδομών, η κατασκευή ξύλινων κατασκευών, δηλαδή ξύλινων πλεγμάτων (ξυλοδεσμών) που "δένουν" τους τοίχους μεταξύ τους και τους καθιστούν αντισεισμικούς. Ειδικότερα, ανάλογα με την τεχνική της τοιχοδομίας, τα σπίτια διακρίνονται σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν κτίρια που η τοιχοδομία τους είναι από αργιολιθοδομή (μικρές πέτρες με λάσπη ενισχυμένη με άχυρα) με χρησιμοποίηση, μερικές φορές, λαξευτών λίθων στις γωνίες των κτιρίων, για ασφαλέστερη και καλύτερη κατασκευή. Οι τοίχοι αυτοί είναι εξωτερικά επιχρισμένοι, με πηλό ενισχυμένο με άχυρα.

Μερικά σπίτια έχουν ολόκληρες τις προσόψεις τους λαξευτές ή μόνο τα πλαίσια των θυρών και των παραθύρων. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν κτίρια πολύ επιμελημένης τοιχοδομίας, επενδεδυμένα εξωτερικά σε όλες τους τις επιφάνειες με λαξευτές πέτρες. Τα σπίτια αυτά είναι γνωστά ως "Ξεστές" (με ξεστές, δηλαδή πελεκητές τις εξωτερικές επιφάνειες των τοίχων). Λόγω της πλούσιας κατασκευής τους αλλά και της σύνθετης εσωτερικής τους οργάνωσης, θεωρήθηκαν από τον ανασκαφέα ως κτίρια δημόσιου ή θρησκευτικού χαρακτήρα, όπως η Ξεστή 3, όπου βρέθηκε "δεξαμενή καθαρμών" (μινωικής προέλευσης λατρευτική κατασκευή). Πελεκητές πέτρες χρησιμοποιούνται για να δηλωθεί εξωτερικά υπό μορφή προεξέχοντος γείσου η διαίρεση των ορόφων.

Η νεαρή ιέρεια από τη Δυτική Οικία. Κρατά πύραυλο και καίει θυμιάματα. Φορά βαρύ ένδυμα και έχει θαμμένα κόκκινα τα αφτιά. Η επιδερμίδα της αποδίδεται με λευκό χρώμα, όπως όλες οι γυναικείες μορφές.

Εσωτερικά, οι τοίχοι όλων των σπιτιών είναι επενδεδυμένοι με ασβεστοκονίαμα, που είναι περισσότερο λείο όταν επρόκειτο να δεχθεί κάποια τοιχογραφική παράσταση. Η εσωτερική οργάνωση των χώρων είναι μάλλον τυπική κυκλαδική, αλλά με πολλά μινωικά στοιχεία (πολύθυρα). Η είσοδος είναι δυνατή από μία και μοναδική, μεγάλη θύρα που διαθέτει ένα βαρύ μονολιθικό, ελαφρώς υπερυψωμένο, κατώφλι. Δίπλα στη θύρα εισόδου ανοίγεται ένα παράθυρο, αποτελώντας έτσι μια έμπρακτη επιβεβαίωση της προέλευσης της λέξης "παρά-

θυρο" (παρά+θύρα=το άνοιγμα δίπλα από τη θύρα). Πολλές φορές υπάρχει και υπόγειο, όπου έχουν βρεθεί σειρές από ολόκληρα πιθάκια με αγαθά αποθηκευμένα στο εσωτερικό τους, όπως κριθάρι, αλεύρι, διάφορα όσπρια, λείψανα από οργανικές ύλες, που αποτελούσαν κάποτε τροφή (λείψανα αμυγδάλων και κελύφη σαλιγκαριών). Στο ισόγειο των σπιτιών τα δωμάτια είναι μικρά, παραταγμένα το ένα δίπλα στο άλλο, χωρίς τη μεσολάβηση διαδρόμων. Σ' αυτά υπήρχαν εργαστήρια και, αν απουσίαζε το υπόγειο, αποθήκες τροφίμων ή άλλων απαραίτητων υλικών. Εκεί, στο ισόγειο κάθε σπιτιού, βρισκόταν και η εγκατάσταση του μύλου για την άλεση σιτηρών, επίσης εργαλεία, σφυριά (πέτρινα όλα), δίνοντας έτσι την εικόνα πως κάθε οικοδόμημα αποτελούσε ένα σπίτι που ήταν σχεδόν αυτόαρκες για τους ενοίκους του.

Η χρήση των χώρων του ισογείου και του υπογείου υπαγόρευσε σε μεγάλο βαθμό και την αρχιτεκτονική τους, αφού σε χώρους αποθήκευσης τροφίμων είναι απαραίτητες οι σταθερές συνθήκες υγρασίας και θερμοκρασίας. Γιαυτό και τα παράθυρα που ανοίγονται στο ισόγειο είναι μικρά. Η ανεύρεση μεγάλων παραθύρων, σε χαμηλό ύψος και με οριζόντια διάταξη που πολλές φορές χωρίζονται στο μέσον από ζευγάρι ξύλινων ορθοστατών, πιθανότατα υποδηλώνει άλλη χρήση (κατάστημα και ανάγκη εξυπηρέτησης πελατών από τον δρόμο).

Η επικοινωνία με τους άνω ορόφους γινόταν με πέτρινα κυρίως κλιμακοστάσια, που βρίσκονταν στον προθάλαμο της εισόδου. Οι πέτρινες σκάλες κατασκευάζονται με ξύλινες δοκούς που πακτώνονται με κλίση ανά διαστήματα στους πλευρικούς τοίχους και υποστηρίζονται ίσως από κάθετες δοκούς. Πάνω σ' αυτό το κεκλιμένο επίπεδο στρώνονταν λεπτά κλα-

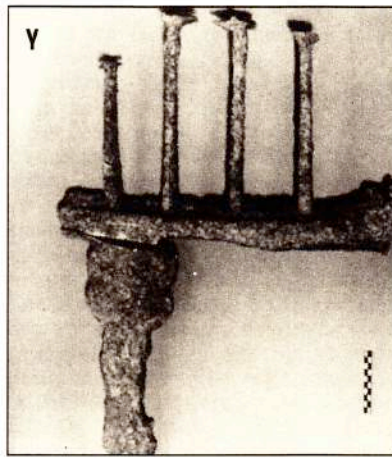
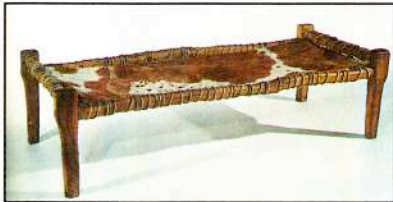

Η τοιχογραφία του ψαρά (Δυτική Οικία, δωμ. 5). Έχει ξυρισμένο το κεφάλι και κρατά δύο αρμαθιές ψάρια. Η επιδερμίδα του αποδίδεται με κόκκινο χρώμα.

διά ή καλάμια, στη συνέχεια ένα στρώμα από χώμα, στο τέλος δε τοποθετούντο τα μονολιθικά πελεκητά σκαλοπάτια.

Στους ορόφους βρίσκονταν τα κύρια διαμερίσματα κατοικίας (κοιτώνες και λουτρά), χώροι ανάπαυσης διακοσμημένοι από αριστουργηματικές τοιχογραφίες και φωτισμένοι άπλετα από μεγάλα παράθυρα, καθώς και χώροι αφιερωμένοι στη λατρεία. Ξύλινα κρεβάτια, σκαλιστά τρίποδα σκαμνιά, μικρά τραπέζια και άλλα μικροέπιπλα εξυπηρετούσαν τις καθημερινές ανάγκες των κατοίκων. Τα λείψανα αυτών των επίπλων ανακτήθηκαν όταν τα εγκλωβισμένα μέσα στο ηφαιστειακό υλικό ανάγκλωφα αποτυπώματά τους συμπληρώθηκαν με γύψο αποκαλύπτοντας έτσι τα "αρνητικά" ολόκληρων επίπλων με χαρακτηριστικές πάνω τους λεπτομέρειες. Μέρος της επίπλωσης ήταν και ο αργαλιός, όπως μαρτυρά ένα πλήθος από βαρύδια (αγνύθρες) που βρέθηκαν στους επάνω ορόφους.

Τα δάπεδα σε αρκετές περιπτώσεις ήταν πλακόστρωτα, που συγκροτούντο από μεγάλες ξύλινες δοκούς πακτωμένες από τοίχο σε τοίχο. Το εκλεπτυσμένο γούστο των ενοίκων φανερώνει η ύπαρξη σε ορισμένα σπίτια δαπέδων από θαλάσσια κοχύλια ή βοτσαλάκια που θύμιζαν μωσαϊκό. Ενδεικτική του προηγμένου πολιτισμού και του υψηλού επιπέδου οργάνωσης του οικισμού είναι και η κατασκευή του αποχωρητηρίου, που βρέθηκε στον πρώτο όροφο (δωμ. 4) της Δυτικής Οικίας. Πρόκειται για μια

Εντυπωσιακά είναι τα γύψινα εκμαγεία που προέκυψαν από τα αποτυπώματα ξύλων μέσα στην τέφρα.

α) Η κλίνη του Δωματίου της "Ανοιξης" και αντίγραφο της από ξύλο και δέρμα.

β) Μικρά τραπέζια.

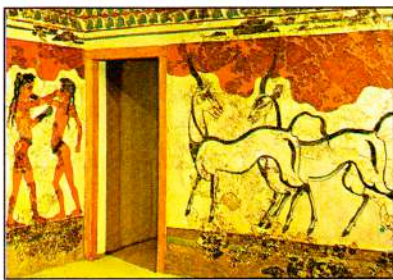
γ) Τμήμα καθίσματος με κιγκλιδωτό ερεισίνωτο (πλάτη).

κατασκευή που την αποτελούν δύο όρθιες ορθογώνιες πέτρες με ένα κενό 0,20 m ανάμεσα τους, το οποίο θα σκεπαζόταν με ξύλινο κάθισμα! Στο κενό αυτό αντιστοιχούσε ένας κατακόρυφος πήλινος αποχετευτικός αγωγός, εντοιχισμένος στον παχύτερο τοίχο του ισογείου και κατέληγε στον δρόμο σ' έναν εξωτερικό λάκκο σκεπασμένο με μια πλάκα, όπου συνδεόταν με το αποχετευτικό δίκτυο του δρόμου.

Ένα καθαρά μινωικό στοιχείο, που συναντάται συχνά στη μινωική αρχιτεκτονική, το πολύθυρο, απαντάται και στο Ακρωτήρι σε μερικά σπίτια, τόσο στο ισόγειο όσο και στους ορόφους (Ξεστή 3, δωμάτια Δ1 & Δ1α). Κατ' απομίμηση του πολύθυρου, απαντώνται στον οικισμό και πολυπαράθυρα, που αποτελούν μια ιδιομορφία της θηραϊκής αρχιτεκτονικής (Δυτική Οικία). Οι στέγες των σπιτιών ήταν οριζόντιες, κατασκευασμένες με το ίδιο σύστημα που ακολουθείται και στα δάπεδα των ορόφων. Πάνω στις δοκούς απλώνονταν κλαδιά και πάνω σ' αυτά χώμα πάχους ως 25 cm, στη συνέχεια δε στρώνονταν οι πλάκες, ενώ τους αρμούς έκλεινε αδιάβροχο κονίαμα. Στις περιπτώσεις που τα ανοίγματα των δαπέδων ή των στεγών ήταν πολύ μεγάλα για να στηριχθούν οι δοκοί από τοίχο σε τοίχο, τοποθετείτο ένα υποσύλωμα το οποίο υποβάσταζε το κεντρικό σημείο της ανωδομής.

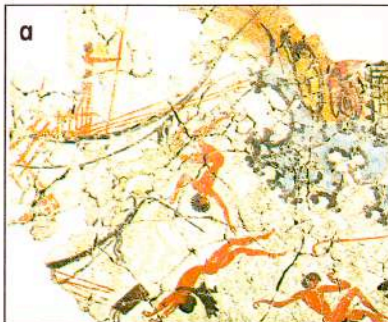
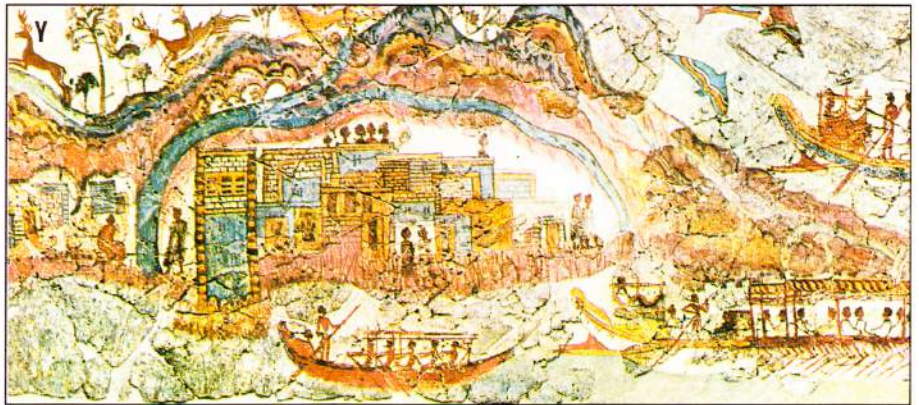
ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αυτό όμως που καθιστά το Ακρωτήρι μοναδικό στην ιστορία της Τέχνης στο προϊστορικό Αιγαίο είναι η θαυμάσια διατηρημένη μνημειακή ζωγραφική του. Η Σαντορίνη του 1500 π.Χ. ήταν σαφώς έντονα επηρεασμένη από τον μινωικό πολιτισμό, και ίσως, σύμφωνα με ορισμέ-

Οι τοιχογραφίες με τις "αντιλόπες" και τους "νεαρούς πυγμάχους" από το δωμάτιο Β1, όπως αποκαταστάθηκαν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

νους επιστήμονες, να ήταν και υπό άμεση κρητική διοίκηση. Είναι βέβαιο ωστόσο πως είχε αναπτύξει μια προνομιακή σχέση με τη χώρα του Μίνωα, σχέση που αποτυπώνεται με σαφήνεια και στις ζωγραφικές συνθέσεις των σπιτιών του Ακρωτηρίου. Η τεχνική, τα θέματα και ο τρόπος απόδοσης αποκαλύπτουν μια εντυπω-

σιακή συγγένεια με τις μινωικές τοιχογραφίες. Ωστόσο, αν και οι τοιχογραφίες της Θήρας είναι φανερά εμπνευσμένες από τις κρητικές, είναι διαφορετικής τεχνοτροπίας, αφού μπορεί κανείς να διακρίνει σε αυτές πρωτότυπα καλλιτεχνικά στοιχεία. Σε γενικές γραμμές η τεχνική τους παρουσιάζει κάποιες ατέλειες οι ίδιες δε είναι πιο χονδροειδείς από τα "καλύτερα" κρητικά έργα. "Παρουσιάζουν μια τραχύτητα στην καλλιτεχνική έκφραση και μια τάση υπερβολής που τις χαρακτηρίζουν ως επαρχιακές. Συγχρόνως όμως είναι ζωντανές με κάποιο πρωτόγονο σφρίγος και έχουν μια γοητεία, που συναγωνίζεται, αν δεν υπερβαίνει, τη γοητεία της σχετικά επιτηδευμένης κρητικής τέχνης" (S. Hood).

Οι παραστάσεις έχουν ένα δυναμισμό και αυθορμητισμό, που απεικονίζει τον μεγάλο βαθμό ελευθερίας και ανεξαρτησίας του θηραϊκού ζωγράφου. Καθώς πρόκειται για μια αστικού τύπου κοινωνία, απαλλαγμένη από τις κατευθύνσεις και τις συμβατικές που επιβάλλει η κυρίαρχη άρχουσα τάξη ενός ανακτορικού πολιτικού συστήματος, ανάλογο με εκείνου της Κρήτης, ο καλλιτέχνης στο Ακρωτήρι προχώρησε ανεμπόδιστα και με ελευθερία στη σύλληψη, στο σχέδιο και στη σύνθεση ζωγραφικών παραστάσεων επί τοίχου, πλοιτίζοντας την ιστορία της ευρωπαϊκής τέχνης και δίνοντας συγχρόνως πολύτιμες πληροφορίες για τη ζωή στο Αιγαίο κατά την ύστερη εποχή του Χαλκού.

Σχεδόν σε όλα τα σπίτια έχουν βρεθεί τοιχογραφίες, γεγονός που υποδηλώνει και κάποια νοοτροπία "νεοπλουτισμού". Οι κάτοικοι του Ακρωτηρίου, ναυτικοί και έμποροι οι περισσότεροι, έχοντας πλουτίσει σχετικά γρήγορα, προσπάθησαν να μιμηθούν σε υπερβολικό βαθμό τα μινωικά πρότυπα, για να προσδώ-

σουν έτσι κύρος στο ούτως ή άλλως υψηλό βιοτικό τους επίπεδο. Σε κάθε σπίτι, στον άνω όροφο, υπήρχε τουλάχιστον ένα δωμάτιο τοιχογραφημένο. Εξαιρεση (μέχρι τώρα) αποτελεί η τοιχογραφία της Ανοιξης, που βρέθηκε σ' ένα μικρό περικλείστο δωμάτιο (Δ2) του ισογείου στον τομέα Δ. Όλες οι "τυφλές" επιφάνειες των τοίχων (όπου δηλαδή δεν υπήρχαν παράθυρα ή θύρες), οι κενές φρίζες, από το άνω μέρος θύρας ή παραθύρου ως την οροφή, διακοσμούνται και ζωγραφίζονται με διάφορες παραστάσεις. Μικρογραφικές ζωφόροι (ύψους 0,20-0,40 m) εκτείνονται πάνω από τα ανώφλια

Η τοιχογραφία των γαλάζιων "πιθήκων" από το δωμάτιο 6 του τομέα Β. Οι πιθήκοι ανήκουν στο είδος Κερκοπίθηκος ο αιθιοπικός. Είναι φανερό πως οι θηραϊκοί έμποροι είχαν φθάσει σε πολύ μακρινές περιοχές.

Η πολυσύνθετη αφηγηματική μικρογραφική παράσταση του κοσμούσε το επάνω μέρος των τοίχων στο Δωμάτιο 5 της Δυτικής Οικίας:

- α) Η ζωφόρος του βόρειου τοίχου. Εικονίζει σε εξέλιξη κάποια ναυμαχία, πιο πάνω στην ακτή πολεμιστές σε παράταξη με μυκηναϊκά κράνη, ασπίδες και δόρατα, και στο ανώτερο επίπεδο μια ποιμενική (θουκολική) σκηνή.**
- β) Η ζωφόρος του "Ημιτροπικού τοπίου" από τον ανατολικό τοίχο. Ζώα και φυτά (φοινίκες) στις όχθες ενός ποταμού.**
- γ) Η ζωφόρος του "Στόλου" από τον νότιο τοίχο. Πλοία στολισμένα πλέουν μέσα σε μια πανηγυρική ατμόσφαιρα από μια πόλη (αριστερά) προς μια άλλη (δεξιά).**

των θυρών και των παραθύρων ώστε η εικονογράφηση να είναι συνεχής. Μακρόστενες, σαν πίνακες, τοιχογραφίες κοσμούσαν τους τοίχους όταν η στενότητα του χώρου δεν επέτρεπε ενιαίες παραστάσεις.

Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται είναι περιορισμένα και προέρχονται από γαιώδεις ώχρες και ορυκτά (το λευκό για το φόντο και την απόδοση της γυναικείας επιδερμίδας, το μαύρο σε ταινίες, μέσα σε ρόδακες ως κηλίδες, στη μίμηση τοιχοποιίας και βέβαια στα μαλλιά, το κόκκινο σε διάφορες αποχρώσεις για την απόδοση της ανδρικής επιδερμίδας και ζώων, στις τοιχοποιίες, σε λουλούδια και στην απεικόνιση πολλών βράχων, γαλάζιο, για την απόδοση των βράχων, των φυτών, του νερού (ποτάμιου ή θαλάσσιου), τριχώματος ορισμένων ζώων, του φτερώματος ορισμένων πουλιών και τέλος για τη δήλωση του ξυρισμένου κεφαλιού ορισμένων μορφών, και η ώχρα για την απόδοση των ξυλοκατασκευών και στα τοπία. Η τεχνική ήταν ένας συνδυασμός νωπογραφίας και ψηφιδωτογραφίας. Ο καλλιτέχνης κάλυπτε στην αρχή τον τοίχο με ένα στρώμα αδρού κονιάματος, πάνω στο οποίο άπλωνε μια ή περισσότερες στρώσεις λευκού, πολύ καθαρού ασβεστοκονιάματος, ώστε να είναι λεία και απαλή στον χρωστήρα. Μετά άρχιζε να ζωγραφίζει όταν το κονίαμα ήταν ακόμα υγρό (υγρό), αλλά συνέχιζε ακόμα και όταν η επιφάνεια είχε στεγνώσει. Υπάρχει μια μεγάλη αγάπη για τα αφηγηματικά θέματα, τις ανθρώπινες μορφές, τον φυσικό

κόσμο (ζώα, λουλούδια, τοπία), θαλάσσια και διάφορα διακοσμητικά θέματα.

Μικρογραφική ζωφόρος κοσμούσε το πάνω μέρος, λίγο κάτω από την οροφή, τριών τοίχων (βόρειου, ανατολικού και νότιου) του δωματίου 5 (α' ορόφου) της Δυτικής Οικίας. Από τη ζωφόρο του βόρειου τοίχου διασώθηκαν μόνο σπαράγματα. Μια σκηνή εκτυλίσσεται σ' έναν απότομο ωσειδή λόφο πάνω στον οποίο διακρίνονται ανθρώπινες μορφές. Από τις δύο πλευρές του λόφου ανεβαίνουν νέοι φορώντας το τυπικό μινωικό ζώμα (κοντό περιζώμα), οι οποίοι κατευθύνονται σε δύο μορφές στην κορυφή του λόφου, που φέρουν μακρύ ποδήρες ένδυμα. Το νόημα της σκηνής δεν είναι σαφές. Κατά τον Μαρινάτο "η διαφορά ενδύσεως, μείζονα και ελάσσονα παραστήματα και ζωηρά χειρονομία υποδηλούσι την έξαψιν των πνευμάτων και το κρίσιμο της ώρας". Ίσως να πρόκειται για κάποιο είδους τελετή, οπότε οι ενδυματολογικές διαφορές, απόλυτα δικαιολογημένες, διακρίνουν ιερωτικούς από απλούς συμμετέχοντες πιστούς.

Σ' ένα άλλο τεμάχιο του ίδιου τοίχου εικονίζεται μια σκηνή που εκτυλίσσεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα. Στο πρώτο για τον θεατή επίπεδο απλώνεται μια παραθαλάσσια, βραχώδης, τοποθεσία, όπου βλέπει κανείς μια σκηνή καταστροφής - κάποιο ναυάγιο ή ναυμαχία. Άνδρες ολόγυμνοι εικονίζονται μέσα στο νερό και φαίνονται πνιγμένοι, όπως υποδηλώνει η φυσική στάση τους. Ξάρτια από τα πλοία πλέουν ανάμεσα στους πνιγμένους άνδρες. Η ατμόσφαιρα της σκηνής είναι έντονα δραματική και μάλλον αναπαριστά ένα πραγματικό γεγονός. Ψηλότερα, στο δεύτερο επίπεδο, περπατούν κοντά στην ακτή οκτώ πολεμιστές αρματωμένοι με ξίφη, δόρατα, πυργόσχημες ασπίδες και περικεφαλαίες από χαυλιόδοντες κάπρου, όλα τους όπλα μυκηναϊκού τύπου! Από αυτή την καθαρά πολεμική σκηνή μεταβαίνουμε πάνω σε μια ειρηνική και ποιμενική (θουκολική) σκηνή, όπου βοσκοί οδηγούν ποικιλόχρωμα αιγοπρόβατα σ' έναν περιφραγμένο ελλειψοειδή χώρο (μαντρί). Ο Μαρινάτος γράφει χαρακτηριστικά: "Ποιμενικόν ειδύλλιον γραφέν υπό πολύ δυνατού καλλιτέχνου". Δύο δέντρα μέσα στο μαντρί προσφέρουν τη σκιά τους στο κοπάδι. Πάνω στον βράχο εικονίζεται και ένα ισόγειο κτίριο, με τρία ανοίγματα από τα οποία το ένα είναι χρωματισμένο λευκό. Μερικοί άνδρες συζητούν κοντά σ' ένα πηγάδι,

ενώ δύο γυναίκες, έχοντας γεμίσει τις στάμνες τους, αναχωρούν. "Η μια έχει ισορροπήσει τη στάμνα πάνω στο κεφάλι της και περπατά λυγρόκορμη απλώνοντας τα χέρια για να διατηρήσει την ισορροπία" (Ντούμας).

Στον ανατολικό τοίχο διατηρήθηκε ζωφόρος που εικονίζει "υποτροπικό τοπίο". Η παράσταση σ' όλο της το μήκος διαρρέεται από ένα ποτάμι με τις όχθες του κατάφυτες από θάμνους και φοινικόδενδρα, ενώ δεξιά και αριστερά απλώνεται η έρημος. Ανάμεσα στη θλάστηση διακρίνονται διάφορα, υπαρκτά ή μυθικά, ζώα: μια πάπια, ένας πελώριος γρύπας, ελαφοειδή, πάνθηρας, που παραμονεύει με ανοικτό το στόμα για ένα μεγάλο πτηνό, το οποίο αμέριμνο ασχολείται με τον καλωπισμό του, ενώ πιο πέρα ένα λιοντάρι καταδιώκει πλατυκέρατα ελάφια, που μισοανοίγουν με αγωνία το στόμα τους, σκηνή που μας περνά στην επόμενη παράσταση, της τοιχογραφίας της "Πομπής του Στόλου", στο νότιο τοίχο. Πλοία ιστιοφόρα προχωρούν, σε "τελετουργική παράταξη", από

α) Η τοιχογραφία της "Ανοιξης" από το δωμάτιο 2 του τομέα Δ. Σε ένα βραχώδες τοπίο από όπου φύονται κόκκινα κρίνα πετούν χαρούμενα χελιδόνια. Στο δωμάτιο αυτό βρέθηκε η κλίση.
β) Η τοιχογραφία της "Ανοιξης" (λεπτομέρεια).

μια πόλη προς μια άλλη. Η πρώτη πόλη (αριστερά) αποτελείται από κτίρια με επίπεδες στέγες και περιβάλλεται από ένα ποτάμι πέρα από το οποίο διακρίνονται μερικά αγροτικά σπίτια. Ακολουθούν ένδεκα πλοία. Είναι στολισμένα με γραπτά θέματα ή έχουν σκαλιστή και ζωγραφισμένη την πλήρη. Ένα από αυτά, έχοντας πολύ περίτεχνη εξάρτιση, ταυτίστηκε με τη "ναυαρχίδα" του στόλου. Αλλά πάλι έχουν διακοσμημένους θαλαμίσκους στην πρόμηνη για τον καπετάνιο και προστατευτικά στέγαστρα για τους πολεμιστές (πιθανώς όμως τα τελευταία

να είναι η καλλιτεχνική απεικόνιση των συνεπτυγμένων ιστιών, στηριγμένων πάνω σε διχαλωτά ικρία). Δελφίνια κολυμπούν χαρούμενα δίνοντας έμφαση στην όλη πανηγυρική ατμόσφαιρα μιας επίσημης τελετής ή ίσως της επιστροφής από κάποια νικηφόρο εκστρατεία-ναυμαχία. Είναι χαρακτηριστικό ότι και εδώ ο οπλισμός των στρατιωτών είναι καθαρά μυκηναϊκός (περικεφαλαίες από δόντια κάπρου και δερμάτινες ασπίδες). Αυτό που εντυπωσιάζει είναι ο τρόπος κωπηλασίας. Πρόκειται εμφανώς για "ταροπλοία", δηλαδή οι κωπηλάτες αντί να έλκουν μεγάλα κουπιά, ωθούν μικρά χωρίς αυτά να είναι τοποθετημένα σε σκαλοπούς, όπως συμβαίνει στα κανό. Το γεγονός είναι δυσεξήγητο δεδομένου ότι σε μικρότερα πλοία, που εικονίζονται στη ζωφόρο, η κωπηλασία διεξάγεται κανονικά! Μόνο ένα από τα πλοία κινείται με το ιστίο του.

Τα πλοία κατευθύνονται προς τα δεξιά φθάνοντας σε μια δεύτερη πόλη κτισμένη δίπλα στη θάλασσα. Παρουσιάζει εντονότερα μινωικά χαρακτηριστικά από την προηγούμενη. Άνθρωποι πάνω σε στέγες παρακολουθούν την άφιξη του στόλου και άλλοι είναι συγκεντρωμένοι στην ακτή για το καλωσόρισμα.

Στη δυτική παραστάδα του ίδιου δωματίου (5) της Δυτικής Οικίας βρέθηκε η τοιχογραφία της "νεαρής ιέρειας", που πιθανώς εκτελεί κάποια τελετουργική πράξη. Φορεί βαρύ (μάλλινο;) χιτώνα στο χρώμα του κρόκου και περικόρμιο με λευκά σχέδια στα γαλάζια μανίκια. Το κεφάλι της είναι ξυρισμένο (αποδίδεται με γαλάζιο χρώμα) αφήνοντας μεμονωμένους βοστρύχους. Τα αυτιά της είναι θαμμένα κόκκινα και φέρουν μεγάλα ενώτια (σκουλαρίκια). Στο χέρι της κρατά ένα πύραυλο με αναμμένα κάρθουνα πάνω στα οποία ρίχνει τα θυμιάματα. Οι εντυπωσιακότερες όμως παραστάσεις του δωματίου είναι αυτές των δύο "ψαράδων". Ο ένας, ο καλύτερα διατηρημένος, έχει το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλιού του ξυρισμένο και προβάλλει παρουσιάζοντας περήφανα τα ψάρια του τα οποία έχει κρεμάσει σε δύο αρμαθιές.

Τοιχογραφημένες ήταν και οι παραστάδες καθώς και το κατώφλι του δυτικού παραθύρου του γειτονικού δωματίου 4. Στις δύο παραστάδες βρέθηκαν στη θέση τους τοιχογραφίες που απεικονίζουν βάζα με λουλούδια. Κάτω, στη βάση των αγγείων, σχηματισμένες ραβδώσεις μιμούνται ορθομαρμάρωση.

Σ' ένα άλλο κτίριο, βορειότερα, στην "Οικία Γυναικών", στο δωμάτιο (1) του α' ορόφου βρέθηκαν οι τοιχογραφίες από τις οποίες πήρε το όνομά του το οικοδόμημα. Εικονίζονται γυναίκες, σε φυσικό μέγεθος, να συμμετέχουν πιθανώς σε κάποια τελετουργική πράξη. Φορούν μινωική ενδυμασία και έχουν μαύρα μακριά μαλλιά, χρυσά ενώτια, θαμμένα χείλη και μάγουλα. Μια γυναίκα, προχωρημένης ηλικίας, σκύβει προς κάποια άλλη, που ίσως είναι ιέρεια ή θεά. Η σύνθεση κλείνει στο επάνω μέρος του τοίχου με μια τριπλή κυματιστή ταινία σε μαύρο και γαλάζιο χρώμα. Ψηλότερα, τετράκινα ά-

στρα συνδέονται μεταξύ τους με κόκκινες στικτές γραμμές. Στους άλλους τοίχους του δωματίου εικονίζονται συστάδες από μεγάλα παπυροειδή φυτά. Ο Μαρινάτος διατύπωσε την άποψη πως πρόκειται για το κρινάκι της θάλασσας (*Pangratium Maritimum*), ένα μικρό λουλούδι, που έχει μεθυστικό άρωμα, και ότι εδώ παρουσιάζεται σε μεγέθυνση. Ο καθηγητής Χ. Ντούμας αντέκρουσε αυτή την υπόθεση με το επιχείρημα ότι στη μινωική τέχνη έχουμε συνήθως σμίκρυνση και όχι υπερμεγέθυνση των πραγματικών διαστάσεων.

Μια από τις πιο γοητευτικές και πιο ολοκληρωμένες παραστάσεις είναι "η τοιχογραφία της Ανοιξης" που βρέθηκε στη θέση της, στους τοίχους ενός μικρού ισόγειου δωματίου (2) του συγκροτήματος Δ. Το τοπίο μοιάζει πολύ με αυτό της Σαντορίνης. Οι βράχοι, τόσο στα σχήματα όσο και στα χρώματα που τους διακρίνουν θυμίζουν τους βράχους του νησι-

α) Αναπαράσταση του χώρου του α' ορόφου στην Ξεστή 3, που κοσμούνε η σύνθεση των κροκοσυλλεκτριών (επάνω), και της δεξαμενής καθαρμών στο ισόγειο, που κοσμούνε η σύνθεση των "Λατρευτριών" (κάτω).

β) Νεαρή κροκοσυλλέκτρια από την τοιχογραφία του α' ορόφου της Ξεστής 3.

ού. Ερυθροί κρίνοι ξεφυτρώνουν μέσα από το βραχώδες τοπίο και ανάμεσά τους χελιδόνια χαριεντίζονται. Στο δωμάτιο αυτό βρέθηκε και το γύψινο εκμαγείο μιας ξύλινης κλίνης. Πάνω της διακρίνονται ακόμα τα σχοινιά που συγκρατούσαν το δέρμα (αντί στρώματος). Με βάση αυτό το εκμαγείο κατασκευάστηκε ένα ξύλινο αντίγραφο της κλίνης.

Στο μισοδιαβρωμένο από τον μεταγενέστερο χείμαρρο δωμάτιο 6 (α' όροφος) του τομέα Β βρέθηκαν τα τμήματα μιας τοιχογραφίας στην οποία εικονίζονται σε φυσιοκρατικές στάσεις γαλάζιοι πίθηκοι να αναρριχώνται σε ένα βραχώδες τοπίο, αναζητώντας πιθανώς την τροφή τους. Στο δωμάτιο Β1, πάνω σ' ένα πλίνθινο μεσοχώρισμα, βρέθηκε η τοιχογραφία με τις "αντιλόπες", ζωγραφισμένες με λιτότητα και ελάχιστα περιγράμματα. Ο τρόπος που αλληλοκοιτάζονται οι αντιλόπες, με τη στροφή του κεφαλιού, δείχνει ότι κάτι συμβαίνει που έχει φέρει σε ανησυχία τα ζώα. Ο Χ. Ντούμας υπέθεσε πως ίσως η στάση τους υποδηλώνει ότι οι δύο αντιλόπες βρίσκονται στην περιοχή της αναπαραγωγής. Στον γειτονικό στενόμακρο τοίχο εικονίζονται δύο παιδιά που πυγμαχούν. Το κεφάλι τους είναι εν μέρει ξυρισμένο, με μακριούς βοστρύχους. Φορούν από μια ζώνη και από ένα γάντι στο δεξιά χέρι. Μια κυματοειδής καφέ ταινία ενοποιεί θεματικά τις δύο τοιχογραφικές συνθέσεις του δωματίου.

Στο νοτιοδυτικό άκρο του ανεσκαμμένου οικισμού (αμέσως αριστερά της σημερινής εισόδου) ανασκάφη η Ξεστή 3, ένα επιβλητικό κτίριο, που έδωσε πολλές και σπουδαίες τοιχογραφίες, τόσο στον α' όσο και στον β' όροφο. Στους τοίχους της δεξαμενής καθαρμών του ισόγειου ήταν τοιχογραφημένη η παράσταση των "λατρευτριών", όπως ονομάστηκε, όπου διακρίνονται κορίτσια σ' ένα τοπίο με κρόκους και ένας θωμός με "κέρατα καθωσιώσεως" (ιερά κέρατα, γνωστά από τη μινωική θρησκευτική παράδοση). Ο καλλιτέχνης δείχνει όλη του την ικανότητα να αποδίδει τις ψυχολογικές καταστάσεις στη μορφή της τραυματισμένης κοπέλας, που κάθεται σε βράχο και αποσπά από το πόδι της ένα αγκάθι. Η στάση της γυναίκας παραπέμπει έντονα σε αιγυπτιακά ανάλογα (παράσταση θρηνοουσών γυναικών σε αιγυπτιακούς τάφους).

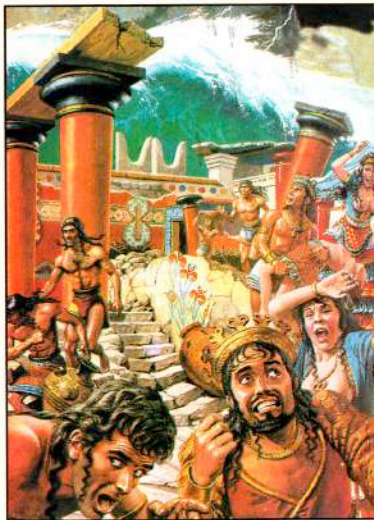
Στο δωμάτιο (38) του α' ορόφου, που βρίσκεται ακριβώς πάνω από τη δεξαμενή καθαρμών (οικιακό άδυτο κατά τον Μαρινάτο), διασώθηκε σε άριστη κατάσταση μια εκπληκτική ζωγραφική σύνθεση που καταδεικνύει πόσο μεγάλοι καλλιτέχνες ήταν εκείνοι που έζησαν στα μέσα της εποχής του Χαλκού στο Ακρωτήρι. Σ' ένα βραχώδες τοπίο εικονίζονται νεαρές γυναίκες, με ωραία ενδυμασία αποτελούμενη από περικόρμια και μινωικού τύπου φορέματα, με κομμώσεις περίτεχνες, ενώτια, περιδέραια, ψέλια και περισφύρια. Συλλέγουν κρόκους που τους μεταφέρουν με καλάθια προς μια θαμνωδώς κατασκευή. Ο κρόκος χρησιμοποιείται από την αρχαιότητα ως βαφή, καθώς και στη ζαχαροπλαστική, στη μαγειρική και στη φαρμακευτική. Πολύ χαρακτηρισμένη είναι μια μορφή με μια γαλάζια ταινία στο κεφάλι. Συλλέγει κρόκους τους οποίους τοποθετεί σ' ένα καλάθι που κρατά στο αριστερό της χέρι. Η πυκνή και

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟΥ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΑΤΛΑΝΤΙΔΑΣ

Ο Μαρινάτος ήταν πεπεισμένος πως η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας ήταν υπεύθυνη για την καταστροφή των περισσότερων μινωικών κέντρων στη διάρκεια της Υστερομινωικής Ι περιόδου (1550-1450). Σύμφωνα με τη θεωρία που διατύπωσε, σεισμικές δονήσεις κατά τη διάρκεια της έκρηξης του ηφαιστείου προκάλεσαν πυρκαγιές σε οικισμούς στην Κρήτη. Βροχές τέφρας προερχόμενες από ένα νέφος που σχηματίστηκε πάνω από τη Θήρα έπεσαν στην ανατολική Κρήτη καταστρέφοντας την αγροτική βάση της οικονομίας της περιοχής, η οποία εγκαταλείφθηκε για ένα διάστημα. Στη συνέχεια, ένα τεράστιο παλλιροϊκό κύμα, που προκλήθηκε από τον καταποντισμό του κεντρικού τμήματος της Θήρας, κατέστρεψε τη θέρια ακτή της Κρήτης. Η ξαφνική πτώση της μινωικής δύναμης έδωσε στους Μυκηναίους την ευκαιρία να καταλάβουν το νησί εγκαθιστώντας τη μυκηναϊκή κυριαρχία στην Κρήτη (από την Υστερομινωική ΙΙ περίοδο και εξής).

Η θεωρία αυτή θρήκε πολλούς υποστηρικτές αλλά και αρκετούς επικριτές. Όσοι την αμφισβητούν επικεντρώνουν την επιχειρηματολογία τους σε τρία πολύ σοβαρά σημεία: α) στον χρονικό προσδιορισμό των δύο γεγονότων (της έκρηξης και της καταστροφής των μινωικών θέσεων), β) στο βάθος και την έκταση της βροχής ηφαιστειακής τέφρας και γ) στην ένταση του παλλιροϊκού κύματος. Με βάση την αποδεκτή μέχρι σήμερα χρονολογική κατάταξη της κεραμικής της Υστερης Εποχής του Χαλκού στην Κρήτη, η ΥΜ Ι περίοδος υποδιαιρείται σε δύο φάσεις, Α και Β. Στη διακόσμηση της ΥΜ ΙΑ κεραμικής (1550-1500 π.Χ.) κυριαρχούν τα φυτά και τα άνθη (φυτικός ρυθμός), ενώ της ΥΜ ΙΒ κεραμικής (1500-1450 π.Χ.) τα θαλασσινά θέματα (θαλάσσιος ρυθμός). Στις ανασκαφές του Ακρωτηρίου βρέθηκε μόνο ΥΜ ΙΑ κεραμική, αντίθετα στα στρώματα καταστροφής της Κρήτης βρέθηκε ως επί το πλείστον ΥΜ ΙΒ κεραμική. Βάσει αυτών των στοιχείων, τα δύο γεγονότα δεν συμπίπτουν χρονικά, αφού η έκρηξη της Θήρας φαίνεται να είναι πρωιμότερη από τις Κρητικές καταστροφές. Όμως, όπως σημειώνει ο Barber, μπορεί η ακολουθία των γεγονότων να ερμηνευθεί διαφορετικά: δηλαδή μπορεί να υπήρξε ένα κενό μερικών χρόνων ανάμεσα στον πρώτο σεισμό, που εξανάγκασε τους κατοίκους να εγκαταλείψουν το Ακρωτήρι, και στην τελική καταστροφή που πιθανώς να επηρέασε την Κρήτη. Αν συνέβη αυτό, τότε ο ΥΜ ΙΒ ρυθμός θα είχε δημι-

ουργηθεί στην Κρήτη, αλλά είναι επόμενο να μη τον συναντούμε στη Θήρα, που ήδη είχε εγκαταλειφθεί και άρα δεν υπήρχε κανείς εκεί για να τον εισάγει! Επιπρόσθετα, ο θαλάσσιος ρυθμός της ΥΜ ΙΒ είναι ένας καθαρά ανακτορικός ρυθμός και θα απαιτούσε αρκετό χρόνο για να διαδοθεί ως τη Θήρα.

Η παρουσία τέφρας σε αρχαιολογικά στρώματα στην Κρήτη ενίσχυσε την άποψη του Μαρινάτου. Ωστόσο, τα ανιχνεύσιμα ως τώρα λείψανα της τέφρας είναι μικροποσότητες (ένα στρώμα από 0,5 έως 5 ή 10 cm), που δεν δικαιολογούν την υπόθεση για καταστρεπτικές στο νησί συνέπειες. Επιπλέον, σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες, ένα μικρό μόνο τμήμα της τέφρας εκτιμήθηκε κατακόρυφα και στη συνέχεια μεταφέρθηκε με τον άνεμο προς την Κρήτη. Μάλιστα ο Rene Treuil διατείνεται πως αυτή η μικροποσότητα τέφρας όχι μόνο δεν έβλαψε την Κρήτη αλλά με τη βοήθεια της βροχής ενσωματώθηκε στο έδαφος και το γονιμοποίησε! Το σημαντικότερο όμως, και αυτό αφορά τη χρονολόγηση της έκρηξης, είναι ότι βρέθηκε αδιάτακτο στρώμα τέφρας σε επίκωση της ΥΜ ΙΑ στα Τριάντα της Ρόδου

και στη Φυλακωπή της Μήλου, που χρονολογεί την έκρηξη του ηφαιστείου στα τέλη της φάσης (γύρω δηλαδή στο 1500 π.Χ.).

Αναφορικά τέλος με την πρόκληση ενός καταστροφικού για την Κρήτη παλλιροϊκού κύματος, οι τελευταίες έρευνες ήλθαν να αποδυναμώσουν ακόμα περισσότερο τη θεωρία του Μαρινάτου, αφού, απ' ό,τι φαίνεται, η δημιουργία της καλδέρας της Σαντορίνης έγινε σταδιακά σε μια μεγάλη χρονική περίοδο και ότι δεν υπήρξε μια και μοναδική καταστροφική έκρηξη και κατάρρευση του κρατήρα. Συνεπώς θα πρέπει να εγκαταλειφθεί η υπόθεση ενός παλλιροϊκού κύματος πολύ μεγάλης έντασης (κατά τον Μαρινάτο ύψους 200 m!). Τα παλλιροϊκά κύματα δεν θα ξεπεράσαν σε ύψος τα 8 έως 10 m. Ετσι, το πιθανότερο είναι πως η Κρήτη καταστράφηκε από εξωτερικό εχθρό, μάλλον από τους Μυκηναίους, προς το τέλος της ΥΜ ΙΒ φάσης (1450 π.Χ.) και όχι από την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας.

Σύμφωνα με τον Μαρινάτο και άλλους αρχαιολόγους, ο καταποντισμός του μεγαλύτερου τμήματος της Σαντορίνης και η καταστροφή του λαμπρού μινωικού πολιτισμού έφτασε στους Αιγύπτιους ως συγκεχυμένο γεγονός και υπήρξε ο πυρήνας του μύθου της Ατλαντίδας, που αναφέρει ο Πλάτωνας στον Τίμαιο (24 e - 25 d) και στον Κριτία (108 e & 112 b - 121 c). Το μυστηριώδες νησί, η "Ατλαντίδα", προβλημάτιζε για αιώνες πολλούς ερευνητές. Αρκετές περιοχές του κόσμου προτάθηκαν ως ο τόπος του καταποντισμένου νησιού. Ανάμεσα σ' άλλες, η ουστάδα των τριών νησιών της Σαντορίνης, που περικλείουν πολύ βαθιά νερά και είναι ο καταστραμμένος κρατήρας ενός τεράστιου ηφαιστείου, ήταν φυσικό να προσελκύσει το ενδιαφέρον των επιστημόνων. Ήταν ελκυστική η υπόθεση πως το ηφαιστείο της Θήρας κατέστρεψε με παλλιροϊκά κύματα τα πολυώροφα παλάτια της μινωικής Κρήτης. Πέρα όμως από όλες αυτές τις ερμηνείες, ο R. Treuil μας θυμίζει πως η αφήγηση για τη βυθισμένη πολιτεία δεν αναφέρεται σε κάποιο έργο ιστορικού, αλλά ενός φιλοσόφου, γνωστού για τη χρήση παιδαγωγικών μύθων. Αναφέρει χαρακτηριστικά: "Αναζητώντας κανείς την Ατλαντίδα δεν κάνει τίποτε άλλο από το να παρονοεί το κείμενο του Πλάτωνα και να ακολουθεί τελικά μια χίμαιρα. Πρέπει όμως να παραδεχθούμε πως η ιστορία είναι γοητευτική και ότι οι χίμαιρες αντιστέκονται στο χρόνο".

περιποιημένη της κόμη υποδηλώνει πως είναι ενήλικη. Στρέφει το κεφάλι της προς τα δεξιά και συνομιλεί με μια νεώτερη γυναίκα με ξυρισμένο κεφάλι. Ένας θράχος χωρίζει τις δύο "υπάρξεις, ίσως τις ωραιότερες της συντροφιάς" (Μαρινάτος). Μια μεγαλύτερη σε ηλικία γυναίκα, φορώντας ένα βαρύτιμο φόρεμα και περιδέραιο από πάπιες, είναι καθισμένη σε μια σειρά από μαξιλάρια που είναι τοποθετημένα πάνω σε μια βαθμιδωτή κατασκευή. Πλαισιώνεται από έναν πίθηκο και ένα γρύπα, ενώ στο κεφάλι την στεφανώνει ένα φίδι. Όλα δείχνουν πως πρόκειται για την "Πότνια Θηρών" (τη θεά των ζώων). Τα κορίτσια συλλέγουν τους κρόκους για να τους προσφέρουν ως δώρο στη θεά.

Εκτός όμως από την καλλιτεχνική τους αξία, οι τοιχογραφίες είναι συγχρόνως μια πηγή ατέλειωτων πληροφοριών για τη ζωή στο προϊστορικό Αιγαίο. Αντλούμε πληροφορίες για το περιβάλλον μέσα στο οποίο έζησε ο άν-

θρωπος εκείνη τη μακρινή εποχή. Πληροφορίες για τις καθημερινές ασχολίες των κατοίκων (συλλογή κρόκου), για τη ναυπηγική τέχνη και τη ναυτιλία και την ύπαρξη συναφών με αυτές τις δραστηριότητες επαγγελματιών (ναυτών, κωπηλατών, τεχνιτών κλπ.), για τον καλλωπισμό και για την ενδυματική "μόδα" της εποχής.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Η ναυτιλία φαίνεται πως διεδράματιζε κεντρικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού. Σημαντική ήταν, όπως προκύπτει ανασκαφικά, και η συμβολή της αγροτικής οικονομίας, ωστόσο η ενασχόληση με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και την αλιεία δεν αφήνει πολλά περιθώρια για τη δημιουργία "καλλιτεχνικής νοοτροπίας", όπως αυτή που εμφανίζεται στο Ακρωτή-

ρι. Η εντατική ενασχόληση με τη ναυτιλία και το εμπόριο και η διασπορά του πλούτου σε πολλούς κατοίκους ήταν η αιτία της σφριγηλής θρησκευτικής οικονομίας και της συνακόλουθης εκλεπτυσμένης φυσιογνωμίας της αστικής κοινωνίας της προϊστορικής πόλης του Ακρωτηρίου. Τόσο η αρχιτεκτονική (η απουσία π.χ. κάποιου ανακτόρου, γεγονός που υποδηλώνει πως δεν υπήρχε ένας "ηγεμών"), όσο και η τέχνη (κεραμική και ζωγραφική) αποπνέουν ένα κλίμα χαράς, ψυχικής ευφορίας και μεγάλης πολιτικής ελευθερίας. Όμως πρέπει να θεωρείται σύγυρη η ύπαρξη κάποιων κεντρικής διοίκησης υπεύθυνης για τον συντονισμό κοινών ενεργειών και την κάλυψη διαφόρων αναγκών της πόλης.

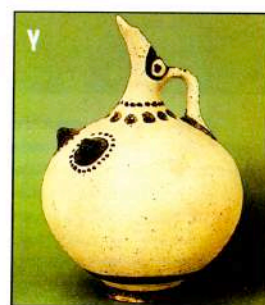
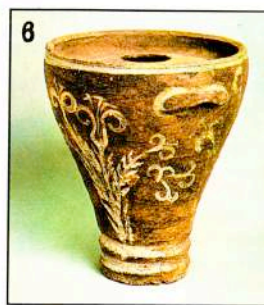
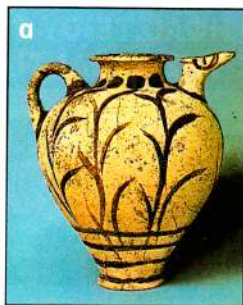
Εντομολογική έρευνα, που έγινε στη Δυτική Οικία, εντόπισε λείψανα εντόμων άγνωστων στην πανίδα του Αιγαίου, κοινών όμως στην πανίδα της Εγγύς Ανατολής. Όπως εικάζεται (Ντούμας) τα έντομα μεταφέρθηκαν στη Θήρα με την εισαγωγή αιτηρών επιβεβαιώνοντας έτσι

τις σχέσεις του Αιγαίου με την περιοχή αυτή. Είναι κατανοητό πως οι επαφές με άλλους λαούς και οι νέες κάθε φορά ιδέες συνετέλεσαν ώστε οι Θηραίοι να συγκροτήσουν μια φιλελεύθερη νοοτροπία απαλλαγμένη από προκαταλήψεις και ιδεολογικούς δογματισμούς. Οι κάτοικοι, αν και βαθιά θρησκευόμενοι, δεν ήταν δέσμοι ενός ιερατείου και παρότι η λατρεία φαίνεται πως έπαιξε ένα σημαντικότερο ρόλο στη ζωή τους, ωστόσο δεν κατάντησαν θρησκόληπτοι.

ΜΙΝΩΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Η ισχυρή μινωική επίδραση στους περισσότερους τομείς του υλικού πολιτισμού οδήγησε ορισμένους επιστήμονες στην υπόθεση πως το Ακρωτήριο ήταν μια μινωική αποικία, ανάλογη με εκείνες των Κυθρών και των Τρίαντα της Ρόδου. Από εικονογραφικές παρατηρήσεις των τοιχογραφικών παραστάσεων (M. Cameron) και από την εισηγμένη (μικρή βέβαια έκταση) μινωική κεραμική προκύπτει πως πολύ σημαντικές ήταν οι επαφές και με τη μινωική Ελλάδα της περιόδου 1550-1500 π.Χ. Βέβαια η μινωική "παρουσία" είναι περισσότερο αισθητή στο νησί, και αυτό είναι φυσικό λόγω της αμεσότερης γειννιάσης της Σαντορίνης με την Κρήτη. Οι συνθήκες που οδήγησαν τους Θηραίους σ' αυτή τη μίμηση ή την υιοθέτηση μινωικών (και μινωαϊκών) χαρακτηριστικών, πρέπει πιθανότατα να αναζητηθούν μέσα σ' ένα περιβάλλον ειρηνικού κρητομινωαϊκού ανταγωνισμού, στον οποίο ο ρόλος των Κυκλαδιτών (και βέβαια των Θηραίων) ήταν μεσολαβητικός και συνεπαγωγικά προνομιακός. Οι Κυκλάδες, με προεξάρχοντα νησί τη Μήλο (Φυλακωπή), την Κέα (Αγία Ειρήνη) και τη Θήρα (Ακρωτήριο), λειτούργησαν ως "ενδιάμεσος σταθμός" ανάμεσα στην Κρήτη και στην ηπειρωτική (μινωαϊκή) Ελλάδα. Βέβαια, ίσως επέδρασαν παράλληλα και άλλοι παράγοντες, όπως ο πολιτικός επεκτατισμός ή η επιβολή ελέγχου στις Κυκλάδες από την πλευρά της ανακτορικής Κρήτης για την προστασία των θαλάσσιων οδών από πειρατές ή ξένες εχθρικές επιδρομές.

Ωστόσο, οι κάτοικοι του Ακρωτηρίου, παρά τις αναμφίβολες επιδράσεις που δέχθηκαν, κράτησαν τις τοπικές τους παραδόσεις και δεν εκμινωίστηκαν. Δέχθηκαν τον έλεγχο των Μινωαϊτών, διατηρώντας την πολιτική και την καλλιτεχνική τους αυτονομία. "Μάλλον θα πρέπει να θεωρήσουμε το Ακρωτήριο ως εμπορικό σταθμό της Κρήτης. Ήταν δηλαδή ένας σταθμός πρακτόρων που εγκαταστάθηκαν εδώ για να εκμεταλλευτούν ή να χρησιμοποιήσουν τις οικονομικές δυνατότητες του τόπου και τη ναυτική πείρα των κατοίκων του" (Χ. Ντούμας). Το Ακρωτήριο γνώρισε μέσα από αυτή τη συνεργασία μέρες μεγάλης ευημερίας και ακμής, όταν γύρω στο 1500 π.Χ. το ηφαίστειο εξερράγη σθηνώντας κάθε ίχνος ζωής πάνω στο νησί και κλονίζοντας ψυχικά τους κατοίκους του Αιγαίου. Το ηφαίστειο, στο οποίο σφείλε η Σαντορίνη τη γέννησή της, είχε σφραγίσει για πάντα τη μοίρα της.

Χαρακτηριστικά δείγματα κεραμικής τέχνης της Θήρας.

α) Πρόχους με καλαμοειδή.

β) Ανθοδοχείο με φυλλορροούντα κρίνα.

γ) Μαστοπρόχους.

δ) Κύμβα με παραστάσεις δελφινιών.

ε) Πίθοι τοποθετημένοι κοντά στον τομέα Δ (φωτ. προσωπικό αρχείο Δ. Γαρουφαλή).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) Sp. Marinatos: EXCAVATIONS AT THERA, I-V, 1967-1971.
- (2) Sp. Marinatos: DIVINE CHILDREN?, AAA, IV, 3, 1971.
- (3) Sp. Marinatos: THERA. SUMMARY OF THE 1971 EXCAVATIONS, AAA, V, 1, 1972.
- (4) Sp. Marinatos: SOME FEATURES OF "MINOAN" THERA, AAA, V, 3, 1972.
- (5) Sp. Marinatos: ΑΝΔΡΩΝ ΗΡΩΩΝ ΘΕΙΟΣ ΣΤΟΛΟΣ, AAA, VI, 2, 1973.
- (6) Sp. Marinatos: FROM THE MINIATURE FRESCO OF THERA: A DETAIL OF THE BODY - SHIELD, AAA, VI, 3, 1973.
- (7) Sp. Marinatos: THE "LIBYA FRESCO" FROM THERA, AAA, VII, 1, 1974.
- (8) Σπ. Μαρινάτος: ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΘΗΡΑΣ, VI-VII, 1972-1973, (έκδοση της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας).
- (9) Σπ. Μαρινάτος: ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΘΗΡΑΣ, Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας, 1967-1974, Αθήνα.
- (10) Σπ. Μαρινάτος: ΤΟ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ ΤΗΣ ΘΗΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ (Πρακτικά Β' Κρητολογικού Συνεδρίου, τομ. 1, 1968).
- (11) Σπ. Μαρινάτος: ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΘΗΡΑΣ, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεως, Αθήνα 1972.
- (12) Σπ. Μαρινάτος: Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΗΣ ΘΗΡΑΣ, τ. Α', ΙΕΕ, σελ. 212.
- (13) Χ. Ντούμας: ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΗΡΑΣ, Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας, 1975-

1983, Αθήνα.

(14) Κλαίρη Παλυβού: Ο ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΘΗΡΑΣ, Αρχαιολογία, 2, Φεβρουάριος 1982.

(15) Rene Treuil, Pascal Darceque, J. - Cl. Poursat, Gilles Touchais: LES CIVILISATIONS EGEEENNES DU NEOLITHIQUE ET DE L' AGE DU BRONZE, Presses Universitaires de France, 1989 (ελληνική μετάφ.: ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ, εκδ. Καρδαμίτσα, 1996).

(16) R.L.N. Barber: ΟΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ, Εκδ. Εμπορικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αθήνα 1994 (Αγγλική Έκδοση: Gerald Duckworth & Co. Ltd., London, 1987).

(17) Sinclair Hood: THE ARTS IN PREHISTORIC GREECE, 1978 (ελληνική μετάφ.: ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ, εκδ. Καρδαμίτσα, 1987).

(18) A.D. Lacy: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ, (ελληνική μετάφραση εκδ. Καρδαμίτσα, 1992).

(19) Philip P. Betancourt: THE HISTORY OF MINOAN POTTERY, Princeton University Press, New Jersey, 1985.

(20) James Walter Graham: THE PALACES OF CRETE, Revised Edition, Princeton University, New Jersey, 1987.

(21) Χ. Μπουλώτης: ΑΙΓΑΙΑΚΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ένας πολύχρωμος αφηγηματικός λόγος, Αρχαιολογία & Τέχνες, 55, Ιούνιος 1995.

(22) Χ. Ντούμας: ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΘΗΡΑΣ, Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας 1989, 1990, 1992, 1993, 1994, 1995.

(23) Χ. Ντούμας: Η ΠΟΛΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ: ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ, Αρχαιολογία & Τέχνες, 62, Μάρτιος 1997.

(24) Χ. Ντούμας: Η ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ: Κυκλαδική Τέχνη, Εκδ. Αθηνών, 1994.